

YANGI O‘ZBEKISTON SHAROITIDA XULQI OG‘ISHGAN BOLALAR BILAN ISHLASHDA IJTIMOY INSTITUTLAR HAMKORLIGINING PEDAGOGIK ASOSLARI

Ma’ruffjonova Oyshaxon Orifjon qizi

*Namangan Pedagogika Instituti Magistratura bólimi Pedagogika nazariyasi
va tarixi yo‘nalishi 1- bosqich talabasi*

Ilmiy rahbar: Saodat Sulaymonova

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21156563>

Annotatsiya: Mazkur maqolada Yangi O‘zbekiston sharoitida xulqi og‘ishgan bolalar bilan ishlash jarayonida ijtimoiy institutlar hamkorligining pedagogik asoslari tahlil qilinadi. Shuningdek, oila, maktab, mahalla, psixologik xizmatlar va davlat tashkilotlarining o‘zaro integratsiyalashgan faoliyati bolaning ijtimoiy moslashuvi va tarbiyasidagi ahamiyati yoritiladi. Tadqiqotda preventiv va korreksion pedagogik yondashuvlarning mazmuni ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, xulqi og‘ishgan bolalar, ijtimoiy institutlar, pedagogik hamkorlik, oila, maktab, mahalla, ijtimoiy moslashuv, tarbiya, korreksion pedagogika.

Аннотация: В данной статье анализируются педагогические основы сотрудничества между социальными институтами в процессе работы с детьми с поведенческими расстройствами в условиях Нового Узбекистана. Также подчеркивается важность комплексной деятельности семьи, школы, района, психологических служб и государственных организаций в социальной адаптации и воспитании ребенка. В исследовании также рассматривается содержание профилактических и коррекционных педагогических подходов.

Ключевые слова: Новый Узбекистан, дети с поведенческими расстройствами, социальные институты, педагогическое сотрудничество, семья, школа, район, социальная адаптация, воспитание, коррекционная педагогика.

Annotation: This article analyzes the pedagogical foundations of cooperation between social institutions in the process of working with children with behavioral disorders in the conditions of New Uzbekistan. It also highlights the importance of the integrated activities of the family, school, neighborhood, psychological services and state organizations in the social adaptation and upbringing of the child. The study also examines the content of preventive and corrective pedagogical approaches.

Keywords: New Uzbekistan, children with behavioral disorders, social institutions, pedagogical cooperation, family, school, neighborhood, social adaptation, upbringing, corrective pedagogy.

Kirish. Bugungi globallashuv jarayonida jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojlanishi bevosita yosh avlod tarbiyasi bilan uzviy bog‘liqdir. Ayniqsa, xulqi og‘ishgan bolalar muammosi ta’lim tizimi va ijtimoiy siyosatning dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Bunday bolalar bilan

ishlash faqat pedagogik jarayon bilan cheklanib qolmasdan, balki keng ijtimoiy hamkorlikni, ya’ni oila, maktab, mahalla hamda davlat va nodavlat tashkilotlarining birgalikdagi faoliyatini talab etadi. O‘zbekiston Respublikasida Yangi O‘zbekiston sharoitida amalga oshirilayotgan islohotlar ta’lim va tarbiya tizimini takomillashtirish, yoshlar bilan ishlashning samarali mexanizmlarini yaratishga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Shu nuqtai nazardan, xulqi og‘ishgan bolalar bilan ishlashda ijtimoiy institutlar hamkorligini kuchaytirish dolzarb pedagogik muammo sifatida e’tirof etilmoqda. Mazkur muammo bolalarning jamiyatga moslashuvi, ularning ijtimoiy faolligini oshirish hamda salbiy xulq-atvorning oldini olishda kompleks yondashuvni talab qiladi. Shu sababli, ijtimoiy institutlar o‘rtasidagi hamkorlikning pedagogik asoslarini o‘rganish, ularning amaliy mexanizmlarini tahlil qilish va takomillashtirish yo‘llarini aniqlash bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Adabiytlar tahlili va metodologiyasi. Xulqi og‘ishgan bolalar — bu jamiyatda qabul qilingan axloqiy, huquqiy va ijtimoiy me’yorlarga mos kelmaydigan xatti-harakatlarni muntazam yoki takroriy tarzda namoyon etadigan bolalardir. Bunday holatlar bolaning faqat bir martalik emotsional reaksiyasi bilan emas, balki uning xulq-atvorida barqaror yoki tizimli og‘ishlar mavjudligi bilan tavsiflanadi. Pedagogik va psixologik nuqtai nazardan xulqi og‘ishganlik ko‘pincha bolaning shaxsiy rivojlanishidagi nomutanosibliklar, ijtimoiy muhit ta’siri, oilaviy tarbiya sharoitlari, psixologik travmalar yoki e’tiborsizlik natijasida yuzaga keladi. Shu sababli bunday bolalarni “muammoli” yoki “salbiy” sifatida emas, balki qo‘llab-quvvatlash va to‘g‘ri yo‘naltirishga muhtoj subyekt sifatida ko‘rib chiqish muhim hisoblanadi. Xulqi og‘ishganlik turli ko‘rinishlarda namoyon bo‘lishi mumkin, jumladan: darslarga muntazam qatnashmaslik yoki maktabni tark etish; tajovuzkorlik va nizoli xatti-harakatlar; ijtimoiy qoidalarga rioya qilmaslik; salbiy guruhlar ta’siriga berilish; o‘zini tutish madaniyatining buzilishi. Ushbu toifadagi bolalar bilan ishlashda asosiy maqsad ularni jamiyatga moslashtirish, ijobiy xulq-atvorni shakllantirish hamda shaxs sifatida to‘liq rivojlanishiga yordam berishdan iboratdir. Shu bois xulqi og‘ishganlikni bartaraf etish jarayonida pedagogik, psixologik va ijtimoiy yondashuvlarning uyg‘unligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy institutlar jamiyatning barqaror faoliyatini ta’minlovchi, shaxsning ijtimoiylashuvi va tarbiyasini amalga oshiruvchi muhim tuzilmalar hisoblanadi. Ular bolalarning axloqiy qadriyatlarini shakllantirish, ijtimoiy me’yorlarga moslashuvini ta’minlash hamda sog‘lom shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi. Tarbiyaviy tizimda ijtimoiy institutlar o‘zaro uzviy bog‘langan holda faoliyat yuritadi va har biri o‘ziga xos vazifalarni bajaradi. Ularning asosiy maqsadi — bolaning jamiyatda o‘z o‘rnini topishi, ijtimoiy rollarni to‘g‘ri anglab yetishi hamda ijobiy xulq-atvorni shakllantirishdan iboratdir. Oila — shaxs tarbiyasining birlamchi va eng muhim ijtimoiy instituti hisoblanadi. Bola ilk qadriyatlar, xulq me’yorlari va munosabat madaniyatini aynan oilada o‘zlashtiradi. Ota-ona munosabati, oiladagi psixologik muhit va tarbiya uslubi bolaning keyingi ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Maktab va boshqa ta’lim muassasalari bolaning nafaqat bilim olish, balki ijtimoiylashuv jarayonida ham muhim rol

o‘ynaydi. O‘qituvchilar tomonidan olib boriladigan tarbiyaviy ishlar, sinf jamoasi bilan o‘zaro munosabatlar va maktab ichki qoidolari bolada intizom, mas’uliyat va jamoaviylik hissini shakllantiradi. Mahalla — an’anaviy ijtimoiy institut sifatida bolalarning xulqini nazorat qilish va ularni qo‘llab-quvvatlashda muhim o‘rin tutadi. Mahalla tizimi orqali bolalar va o‘smirlar ijtimoiy muhitga yaqinlashadi, ijobiy namuna va tajribalarni o‘zlashtiradi. Psixologik xizmatlar xulqi og‘ishgan bolalar bilan individual ishlash, ularning psixo-emotsional holatini barqarorlashtirish va moslashuv jarayonini yengillashtirishda muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy xizmatlar esa bolani himoya qilish, qo‘llab-quvvatlash va zarur hollarda reabilitatsiya qilish vazifasini bajaradi. Xalqaro tajribalardan foydalanish ham samarali yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Masalan, UNICEF bolalarni himoya qilish va ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha bir qator dasturlarni amalga oshirib kelmoqda.

Oila, maktab va mahalla hamkorligi shaxs tarbiyasida eng muhim ijtimoiy-pedagogik tizimlardan biri hisoblanadi. Ushbu uchlikning o‘zaro uyg‘un faoliyati bolaning ijtimoiylashuvi, axloqiy qadriyatlarni egallashi hamda jamiyatda o‘z o‘rnini topishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Oila bola shaxsining shakllanishida asosiy poydevor vazifasini bajaradi. Bola ilk ijtimoiy tajribani oilada oladi, muomala madaniyati, hurmat, mas’uliyat va halollik kabi qadriyatlarni aynan shu muhitda o‘zlashtiradi. Oiladagi sog‘lom psixologik muhit bolaning xulq-atvoriga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, aksincha, nizoli yoki beqaror oilaviy muhit xulqi og‘ishish xavfini oshiradi. Maktab bolaning bilim olishi bilan birga uning ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantiruvchi muhim institutdir. O‘qituvchilar tomonidan amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlar, sinf jamoasi bilan muloqot va maktab ichki tartib-qoidolari bolada intizom, javobgarlik va ijtimoiy faollikni rivojlantiradi. Maktab xulqi og‘ishgan bolalarni aniqlash, ularni qo‘llab-quvvatlash va yo‘naltirishda ham muhim o‘rin tutadi. Mahalla an’anaviy ijtimoiy institut sifatida bolalar tarbiyasida jamoatchilik nazoratini amalga oshiradi. U bolalarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ijtimoiy tadbirlarga jalb qilish hamda oilalar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yishda muhim rol o‘ynaydi. Mahalla orqali bolalarning xulq-atvori kuzatilib, zarur hollarda profilaktik va tarbiyaviy choralar ko‘riladi. Oila, maktab va mahalla hamkorligi uzluksiz tarbiya zanjirini yaratadi. Agar ushbu uchlik o‘zaro muvofiqlikda ishlasa, bola bir xil tarbiyaviy ta’sirni turli muhitlarda ham his qiladi. Bu esa uning xulq-atvorini barqarorlashtiradi va ijtimoiy moslashuv jarayonini tezlashtiradi. Xulqi og‘ishgan bolalar bilan ishlashda aynan shu hamkorlik tizimi muhim profilaktik va korreksion vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bunda UNICEF kabi xalqaro tashkilotlar tavsiyalarida ham oilaviy va jamoaviy yondashuvning ustuvorligi ta’kidlanadi.

Korreksion va preventiv pedagogik yondashuvlar xulqi og‘ishgan bolalar bilan ishlash jarayonida qo‘llaniladigan eng muhim ilmiy-amaliy yo‘nalishlardan hisoblanadi. Ushbu yondashuvlar bolaning xulq-atvoridagi salbiy holatlarni bartaraf etish, shuningdek, ularning oldini olishga qaratilgan kompleks tizimni tashkil etadi. Korreksion pedagogika — bu xulqi og‘ishgan yoki ijtimoiy moslashuvi qiyin bo‘lgan bolalar bilan maxsus tuzatish va rivojlantirish ishlari olib borishga qaratilgan yo‘nalishdir. Uning asosiy maqsadi bolaning xulqidagi salbiy jihatlarni kamaytirish va ijobiy ijtimoiy

ko‘nikmalarni shakllantirishdan iborat. Korreksion ishlar quyidagi shakllarda amalga oshiriladi: individual psixologik-pedagogik yondashuv; motivatsion suhbatlar va maslahatlar; guruhli tarbiyaviy mashg‘ulotlar; ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantiruvchi treninglar; xulqni tahlil qilish va nazorat qilish. Bunda o‘qituvchi va psixologning hamkorligi juda muhim bo‘lib, bola xulqidagi o‘zgarishlar muntazam kuzatib boriladi va mos pedagogik choralar qo‘llaniladi. Preventiv (profilaktik) yondashuv esa muammolar yuzaga kelishidan oldin ularning oldini olishga qaratilgan tizimli faoliyatdir. Bu yondashuv bolalarda ijobiy xulqni erta bosqichda shakllantirishga xizmat qiladi. Preventiv ishlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi: sog‘lom ijtimoiy muhit yaratish; ota-onalar bilan tizimli ishlash; tarbiyaviy tadbirlar va ma’naviy-ma’rifiy ishlar; xavf guruhidagi bolalarni erta aniqlash; bo‘sh vaqtni mazmunli tashkil etish (sport, to‘garaklar, ijodiy faoliyat). Bu ikki yondashuv bir-birini to‘ldiradi. Agar preventiv ishlar muammoning oldini olishga xizmat qilsa, korreksion yondashuv mavjud muammolarni bartaraf etishga qaratiladi. Shu sababli ta’lim tizimida ularni kompleks tarzda qo‘llash samarali natija beradi. Xulqi og‘ishgan bolalar bilan ishlashda korreksion va preventiv yondashuvlarning uyg‘unligi bolaning ijtimoiy moslashuvi va shaxs sifatida rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda UNICEF kabi xalqaro tajribalar ham muhim metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa. Xulqi og‘ishgan bolalar bilan ishlash bugungi kunda pedagogika va ijtimoiy sohaning eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonda bolaning shaxs sifatida shakllanishi, ijtimoiy me‘yorlarga moslashuvi hamda jamiyatga integratsiyalashuvi muhim ahamiyatga ega. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, xulqi og‘ishgan bolalar bilan samarali ishlashda faqat birgina ta’lim muassasasi emas, balki oila, maktab va mahalla hamkorligi asosiy rol o‘ynaydi. Ushbu uchlikning uzviy va muvofiqlashtirilgan faoliyati bola tarbiyasida yagona ijtimoiy-pedagogik tizimni shakllantiradi. Korreksion va preventiv pedagogik yondashuvlarning uyg‘un qo‘llanilishi bolaning xulqidagi salbiy holatlarni bartaraf etish va ularning oldini olishda samarali natija beradi. Bu esa bolaning ijobiy xulq-atvorini shakllantirish, uning o‘zini jamiyatda to‘g‘ri tutishi va ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qiladi. Yangi O‘zbekiston sharoitida ushbu yo‘nalishdagi ishlarni takomillashtirish, ijtimoiy institutlar hamkorligini kuchaytirish hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlarni joriy etish barkamol avlodni tarbiyalashning muhim omili bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: Adolat, 2023. – 80 b.
2. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to‘plami. – Toshkent, 2020. – 15 b.
3. “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent, 2016. – 12 b.
4. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 176 b.
5. Azizxodjaeva N.N. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: TDPU, 2021. – 320 b.
6. Mavlonova R., To‘raeva O. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 280 b.
7. Umumiy psixologiya. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 310 b.
8. Ijtimoiy pedagogika asoslari. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: TDPU, 2022. – 245 b.